

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Жоошбекова З.Р.

БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛООНУН ЭТНОСТУК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Жоошбекова З.Р.

ЭТНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ

Z.R. Zhooshebekova

ETHNIC SPECIFIC FEATURES OF CHILDREN EDUCATION

УДК: 947.1.

Бул макалада балдарды тарбиялоодо ар кайсы этностордогу өзгөчөлүктөр каралды. Балдарды коомдоштуруунун ар кандай этаптарында тарбиялоонун методдору да өзгөрүп турган. Бала тарбиялоого жакын туугандар, уруулаштар жана кошуналар таасир эткен. Кыргыздарда улам жашы чоңойгон сайын баланы турмушунда тың болуусу үчүн эмгекке тарбиялап, адеп-ахлактык жана интеллектуалдык жактан өнүктүрүп, коомдогу активдүү мүчөсү болууга даярдашкан. Эркек балдар эр жүрөк, баатыр, мекенчил, эл керегине жараган инсан болууга, кыздар болсо тарбиялуу, мартабалуу, камкор эне болууга тарбияланган. Балдарга тарбиялык маселелер боюнча насаат айтууга ата-энеси эле эмес, жакын туугандары, айылдаштары да укуктуу болгон. Кыргыздын макал-лакаптарында тарбия көргөн уул-кыз жөнүндө көп асыл ойлор камтылган. Салттуу кыргыз коомунда чыныгы инсанды тарбиялоодо ата-эне эле эмес урукташ жакын туугандар, айыл аксакалдары да чоң рол ойногон. Кетирилген ката үчүн күнөөкөр адам үчүн жазаны үй-бүлөсүнөн башка туугандары, айылдаштары да чогуу тарткан учурлар кыргыздардын турмушунда көп учураган. Этностук социализацияда белгилүү бир жаштан кийинки жашка өтүүнү белгилөө маанилүү орунду ээлеген. Дүйнө элдериндегидей эле инициациянын көптөгөн мисалдары кыргыздарда да болгон. Бардык эле этностордо жаштан жашка өтүүдөгү (балакатка жетүүдөгү) жөрөлгөлөрдө магиялык белгилер сакталган Бала тарбиялоодо кылымдар бою калыптанган этностук каада-салттар да чоң рол ойногон.

Негизги сөздөр: балдар, тарбия, этнос, инициация, туугандар, урук, каада-салттар, адеп-ахлак, өзгөчөлүктөр, коом.

В этой статье рассмотрены особенности воспитания детей у разных этносов. У кыргызов с малых лет ребенка приучали к труду, развивали в нем нравственные и интеллектуальные качества и готовили быть полноценным членом общества. В мальчиках развивали боевые качества, чувство патриотизма и готовность к защите Родины, девочек воспитывали быть ответственной, воспитанной и заботливой матерью. В пословицах кыргызов отражаются методы и приемы воспитания детей кыргызов. В традиционном обществе кыргызов в воспитании детей участвовали и играли большую роль не только родители, но и родственники и сельчане. За провинение обвинялся не только

один человек, а целый род или родственники. В традиционной жизни кыргызов такие случаи были не редки. В разных этапах процесса социализации ребенка были применены различные методы воспитания детей. Присутствовали многие примеры инициации детей, как у других народов мира. В обрядах инициации сохранились магические действия. В воспитании детей участвовали родные, близкие родственники, соплеменники и соседи. В воспитании ребенка большую роль играли этнические традиции, сложившиеся веками.

Ключевые слова: дети, воспитание, этнос, инициация, родственники, род, нравы, традиции, особенности, общество.

This article examines the characteristics of the upbringing of children from different ethnic groups. The Kyrgyz have been accustomed to work since childhood, developed moral and intellectual qualities in it and prepared to be a full-fledged member of society. In the boys developed fighting qualities, a sense of patriotism and a readiness to defend the Motherland, the girls were brought up to be a responsible, educated and caring mother. Kyrgyz proverbs reflect the methods and methods of educating Kyrgyz children. In the traditional Kyrgyz society in the education of children, not only parents, but also relatives and villagers participated and played a big role. For the crime, not only one person was accused, but a whole family or relatives. In the traditional life of the Kyrgyz, such cases were not uncommon. In different stages of the process of socialization of the child, various methods of raising children were used. There were many examples of children's initiation, like those of other peoples of the world. In the ceremonies of initiation magical actions were preserved. In the education of children involved relatives, close relatives, tribesmen and neighbors. In the upbringing of the child, an important role was played by ethnic traditions that had developed over the centuries.

Key words: children, education, ethnos, initiation, relatives, clan, customs, traditions, characteristics, society.

Кыргыздарда сүйлөө маданияты, кыймыл-ишараат, баалуулуктар, жүрүм-турум эрежелеринин комплекси тарбиялоо нормаларынын негизин түзөт. Адам жашоосу үчүн жаратылыш кубулуштары, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсү, жылдыздар, убакыт жана аралык ченемдери жөнүндө билимдер зарыл болгон [1].

Убакыт өткөн сайын коомдогу өзгөрүүлөргө ылайык жашоодогу баалуулуктар да өзгөрөт. Жүрүм-турум эрежелеринде жашаган жерине, социалдык статусуна, кесибине ылайык айырмачылыктар калыптанат. Кыргыздарда ар бир жашка ылайык келген жүрүм-турум эрежелери түзүлгөн.

Кыргыз элинин балдарды тарбиялоо системасында ата-энелер балдарынын жашына ылайык таалим-тарбия берүүсү негизги болуп эсептелет.

Баланын төрөлүшү кыргыздарда абдан кубанычтуу үй-бүлөлүк майрамдарга кирет. Салт боюнча бир нече киши бул жаңылыкты жакын туугандарга сүйүнчүлөп, алардан түрдүү белек-бечкек алышкан. Жакын туугандар, санаалаштар сүйүнчү сурагандарга “Тукумуңар өссүн!” деп алкашкан. Мындай жөрөлгөлөрдүн башка этностордо да болушу бул салттарда жалпы адамдык баалуулуктар жуурулушканын көрсөтүп турат.

Тажиктерде – “*гаворабандон*” аттуу үй-бүлөлүк майрам баланы биринчи жолу бешикке салуу менен байланыштуу. Салтанатка кадырман карыя, байбичелер келишкен. Баланын бешигинин башына нан жана тажик акындарынын китептерин коюшкан. Бул салтта баланын келечекте өз нанын ак эмгеги менен тапкан, бабаларынын маданий мурасын кабыл алган адам болуусун тилек кылган терең маани жатат. Бала төрөлгөндөн кийинки 40 күнгө (“чил”) абдан маани беришкен. Баланын өмүрү өзгөчө коркунучтуу деп 5, 7, 9 - күндөр эсептелген [2].

Өзбек эли баланын төрөлүшү жана өсүшүн майрамдык жөрөлгөлөр менен белгилеп турушкан. Бала төрөлгөн үйдү айырмалап белгилеш үчүн мөмөлүү дарактын бутагына түрдүү таттууларды илип (“чалман”) үйдүн чатырына же устунга байлап коюшкан. Мөмөлүү дарак магиялык жактан үй-бүлөнүн тукумунун өсүүсү менен байланышкан жөрөлгөлөрдө колдонулган [3].

Кыргыздарда улам жашы чоңойгон сайын баланы эмгекке тарбиялап, моралдык жана интеллектуалдык жактан өнүктүрүп, коомдун толук кандуу мүчөсү болууга даярдашкан. Эркек балдар эр жүрөк, ыкчам, өз мекенин сүйгөн, эл керегине жараган жигит болууга, кыздар болсо тарбиялуу, мээримдүү, камкор эне болууга тарбияланган. Балдарга тарбиялык маселелер боюнча нускоого, насаат айтууга ата-энеси эле эмес, жакын туугандары, айылдаштары да укуктуу болгон.

Кыргыздын макал-лакаптарында тарбия көргөн уул-кыз жөнүндө: *«Алма бутагынан алыс түшпөйт», «Жакшы уул асмандагы жылдыз, жакшы кыз жакаңдагы кундуз» ж.б. айтылат.*

Демек, салттуу кыргыз коомунда чыныгы инсанды тарбиялоодо ата-эне эле эмес жакын тууган-туушкандар, аксакалдар да катышкан. Туура эмес иш жасаган адам үчүн жазаны үй-бүлөсүнөн башка туугандары, айылдаштары кошо тарткан учурлар кыргыздардын салттуу турмушунда норма катары жашаган.

Этностук социализацияда бир жаштан кийинки жашка өтүүнү белгилөө маанилүү орунду ээлеген. Дүйнө элдеринде инициациянын көптөгөн мисалдары бар. Бардык эле этностордо жаштан жашка өтүүдөгү

(балакатка жетүүдөгү) жөрөлгөлөрдө магиялык белгилер сакталган. Мисалы бала төрөлгөндөн кийинки 40 күн баланын алгачкы жашоосундагы эң опурталдуу жана маанилүү күндөр деп эсептелип “Кыркын чыгаруу”, “Ит көйнөгүн чечүү” сыяктуу баланы коргоочу, сактоочу мааниге ээ болгон магиялык жөрөлгөлөр жасалган.

Баланын андан кийинки жашоосунда 12 жаштан 13 жашка караган мезгил (мүчөл жашы) да өтө опурталдуу жана оор деп эсептелинген жана ар түрдүү жөрөлгөлөр өткөрүлгөн. Мындай учурларда мал союлган, кенен жайылган дасторконго туугандар, айылдаштар чакырылып шандуу белгилешкен. Мындай майрамдарда келгендерге белектер таратылып, жараткандан баласына өмүр, жакшылык сураган жөрөлгөлөр аткарылган. Майрамдарда бата бергени бакубат жашаган, көп балалуу аталар, апалар чакырылып, балага ден соолук, жакшы жашоо тилешкен [4].

Кыргыздар жашы боюнча 1-5 жаштагы эркек балдардын чачын кырып төбөсүнө айдар чач, кыздарга көкүл чач коюшкан, кыз көйнөк кийгизишкен. Кичинекей балдарга белгилүү адамдардын кешигин жедиришип, ошол адамды тартып акын же баатыр, же белгилүү, атактуу инсан болот деп ишенишкен [5]. Кичинекей балдарга акыректин этин “бою өспөй калат” деп бербеген. Кекиртекти “жакыр жана урушчаак күйөөгө же аялга жолугуп каласын” деп балдарга жана кыздарга же дидирбеген. Жаш балдарга малдын мээсин “мажирөө болот” деп бербеген. Жүлүн жесе “сууга чөгөт” деп ишенишкен. Жаш балдарга байлык алып келет деп нандын күкүмүн жедиришкен.

Ата-эне баласынын баскан-турганына, уктагынына саресеп салып, анын келечегин боолголошкон. Чалкасынан колун кенен жайып жаткан бала – баатыр, көмкөрөсүнөн жаткан бала – ойчул болот деп эсептешкен. Баланын кыймыл - аракетинен жакында эмне болоорун төлгө кылышкан. Эгер бала бүгүлүп алып жол караса, үйгө конок келет деп эсептешкен.

Өзүнүн алаканынын ич жагын караган бала “дени сак болот” деп ишенишкен. Эркек балдар эркин, эртеден - кечке ойносо, кыздар эртеден кечке апаларынын жанында болуп, чарба жүргүзүүгө үйрөнүшкөн. Ата-энелер балдарын алакандын тышын каратпаган, бул оору-сыркоого алып келет деп коркушкан, ошон үчүн жогорудагыдай жрөлгөлөр аткарылган. Жаш балдар чүкөнүн ордуна таш ойногонго уруксат берилген эмес, бул малдын оорушуна жана санынын азайышына алып келет деп коркушкан.

Хакастардын салты боюнча балдарга айнек, көлөкө, от менен ойноого болбойт. Балдарга тарак менен ойноого болбойт. Алакан чаппайт, эгер чаап алган болсо алаканды ачып үч жолу көө сүрткөн, үч жолу түкүргөн, анткени хакастарда алакан чаап бирөөнүн дүйнөдөн өткөнүн угузушкан. Мусулмандарда алакан чапканда “шайтан аралайт” деп эсептеген.

А. Жумагулов белгилегендей көп жылы балалуу боло албай жүрүп төрөгөн аялдар балдарынын кулагын эртерээк, 3 жашка караганда эле тешишкен жана бул алардын өмүрүн узартат деп ишенишкен. Өзбектерде мындай учурларда 7 көп балалуу аялдардын

жасалгаларынын сыныктарынан жаңы сөйкө куйдурган. Мындай салт башка түрк элдеринде жана перс, арабдарда да бар [6].

Жалпысынан алганда, кыргыздардын бала тарбиялоо системасында жалпы адамдык баалуулуктар камтылган. Алтай элдериндеги жана башка этностордогу салттардын окшоштуктары да буга күбө. Кошуна жашаган элдердин балдарды тарбиялоо, аларды коомдоштуруу процесстериндеги көптөгөн жөрөлгө, үрп-адаттардын окшоштугу алардын этногенези жана коомдук-саясий, маданий өнүгүүсүндөгү жалпылыктар менен түшүндүрүлөт.

Адабияттар:

1. Рахматуллина З.Я. Этикет как ценность культуры. - Уфа, 2004. - С. 45.
2. Гребенкин А. Узбеки. В кн.: Русский Туркестан, вып. II. - М., 1872. - С. 66.
3. Снесарев Г.П. Реликты до мусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. - М., 1969. - С.18.
4. Абрамзон С.М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи. - Бишкек, 1990. - С. 132.
5. Абрамзон С.М. Рождение и детство киргизского ребенка. Сб. МАЭ. - Т.ХII. - М.-Л., 1949. - С. 87-89.
6. Джумагулов А. Семья и брак у киргизов Чуйской долины. Рукопись Инст. Этногр АН СССР. - М., 1962. - С. 142-143.

Рецензент: к.пед.н., доцент Нусубалиева Э.Ш.